М. Тајиб Окић

АВАЛА

М. Тајиб Окић

Авала

Покликнула пребијела вила
са Авале изнад Биограда*).

Као географско име, у нашој земљи, Авалу сусрећемо на неколико места, од којих је најзначајније брдо недалеко Београда. Ту, на месту некадашњег познатог утврђења опеваног јунака Гази Порче од Авале, чији су остаци до пре неколико година још постојали, данас се поносно уздиже споменик Незнаном јунаку.

Што се тиче самог имена Авале, још Ами Буе се трудио да реши одакле је оно постало. У том настојању, он, нажалост, није имао много среће, када је претпостављао могућност да Авала долази од албанске речи »авели«, пара[1]). Реч је међутим арапска (хавâла), како је уосталом наслутио и Ђорђе Поповић[2]). Његова друга претпоставка да би Авала могла настати и од арапског »авâли«, без икакве је стварне основе.

Арапски вербални супстантив хавâла (основа х-в-л)[3]), између осталих има и ово значење: спречавање или заклањање погледа. Отуда хавала у турском језику поприма даљња значења: узвишење, наднесеност неке грађевине над

*) (Вук Стефановић Караџић, Српски рјечник, Београд 1898, стр. 1).

[1]) Ami Boué, Recueil d' itinéraires dans la Turquie d' Europe, Paris 1854, I, 164 (nom peut-être dérivé du mot alb. Avéli, la vapeur). Међутим и сама албанска реч »avull« грчког је порекла. (Вид. Auguste Dozon, Manuel da la langue Chkipe ou Albanaise, Paris 1878, str. 4).

[2]) Турске и друге источанске речи у нашем језику (Глас Српског ученог друштва. Београд 1884, књ. 59, стр. 8—9).

[3]) Више речи изведених из ове основе ушле су, преко Турака, у српски језик. Тако: хâл или âл (стање), отуда илми-хâл (катихизам) и арзу-хâл (претставка) као и у множини: ахвâл и авал, често скупа са једнином: хâл и ахвâл); хâла (сада, још, још увек); хила, ила, хинла, хиље (лукавство, интрига, превара), отуд: хиљав, иљав (лукав), хиљати (намигивати), хиљок, хиљак (разрок).

другом; предео, зграда, утврђење и слично, одакле се види унутрашњост неке куће или бар дворишта[4]).

Београд, који неретко турски хроничари и историчари називају градом, коме »у свету нема равна« (»лам јухлак мислуху фи'л-'алам«) већ од почетка био је сврха многих турских војних експедиција. Први неуспеси у томе правцу приморали су их да подигну утврђење, које ће бити као нека јака стражарница, нека контролна позиција, одакле ће моћи да стално осматрају, туку и ослабљају Београд. Такву једну тврђаву, коју су подигли на развалинама некадашњега српског Жрнова, већ по самој њеној сврси, с правом су називали Хавала.

Већина турских писаца непотпуно се изражава о географском смештају Авале. Једни се задовољавају, да је поставе »у близини Београда« (Белиград курб'нда), као Евлија Челеби[5]), Нишанџи Мехмед паша[6]), Мухамед Едирневи[7]), »Тарихи мунтахаб ли'л-фахми акраб«[8]), од непознатога писца (по прилици из XVII века), као и још једна хроника, Тарих[9]) од некога Мехмеда (из добе султана Селима II). Други је стављају »према Београду« (мукабелеи Белиградта) као Карачелеби-заде Абду'л'-Азиз[10]) и анонимна »Историја султана Мехмеда II, освајача Цариграда«[11]), која без права носи и други наслов: »Историја Османске династије« (Белиграда каршу). »Анонимна књига историја Османске династије«[12]) (из X века по хиџри, или XVI века по вулгарној ери) даје места Авали »пред Београдом«

---

[4]) У том смислу на пр. у говору муслимана у Босни и Херцеговини: »хавала ми је од комшиске куће«. — Вд. Маџду'ддин ал-Фајрузабади, Ал-Камусу'л-мухит, III, 418—420; Шемсуддин Сами, Камуси Турки, Истанбул 1317 (1899), стр. 561; Ахмед Рефик-паша, Лехџеи Османи, Истанбул 1306 (1888), I, 529; J. Theodore Zenker, Dictionnaire Turc-Arabe-Persan, Leipzig 1866, I, 396.

[5]) Сијатхатнама, Истанбул. 1315 (1897), I, 141.

[6]) Тарих (или Сијери енбијаи изам ве ахвали хулефаи кирам), Истанбул, 1279, (1862), стр. 154.

[7]) Нухбету'т-таварихи ве'л-ахбар, рукопис Народне библиотеке у Паризу (Suppl. Turc. 498), фолио 120.

[8]) Рукопис Народне библиотеке у Паризу (Suppl. Turc., 1061), фолио 52 (verso).

[9]) Рукопис Народне библиотеке у Паризу (Suppl. Turc., 100), фолио 57 (verso).

[10]) Ревдату'л-ебрар, рукопис Народне библиотеке у Паризу, (Suppl. Turc., 1085), фолио 101 (verso).

[11]) Тарихи султан Мехмед хан, фатихи Истанбул (Тарихи Али Осман), рукопис Народне библиотеке у Паризу, (Suppl. Turc., 1049), фолио 36 (verso).

[12]) Китаби таварихи âли Осман, рукопис Народне библиотеке у Паризу, ((Suppl. Turc., 1047), фолио 42 (verso).

(Белиград ун'нде). Код Евлија Челебије[13]) је Авала само један час хода удаљена од Београда, на југоисток, (од стране »Кибле«). Тек Хаџи Халифа[14]) пружа јасније податке (три часа од Београда, на путу у Смедерево, на једном високом брегу). Уосталом Рјечник Југословенске академије није у томе погледу ништа прецизнији (»брдо и град више Београда у Србији«)[15]), него народна песма, коју цитира из Вука:

Вино пију до два побратима
У Авали више Биограда[16]).

Хајнрих Отендорф у свом путопису, који се у рукопису налази у бечкој војној архиви, из 1663 године каже: »Према истоку — удаљено око две миље — лежи високо брдо Авала, на коме се види стари замак«[17]) . . . По Народној енциклопедији[18]), Авала је »планина у Србији, 13,8 км. југоисточно од Београда, висока 511 м.« и »град у Србији јужно од Београда«; по Вуку[19]) »gebirge sudöstlich von Belgrad mit Ruinen einer alten Burg des Ritters, Порча од Авале, nomen montis«, а по Великој енциклопедији[20]) »au S. de Belgrade; et a environ 400 m. de haut.«.

Али, сем ове чувене Авале, постоји и један градић тога имена у босанској крајини »на левом брегу Уне, према Островици«[21]). По Ђ. Поповићу, трећа Авала је брдо изнад села Буковца близу карловачког Стражилова[22]). Поч. професор

[13]) Сијахатнама, V, 383.

[14]) Rumeli und Bosna, von Mustafa ben Abdalla Hadschi Chalfa, übers. von Joseph von Hammer, Wien 1812, стр. 152—153; Ст. Новаковић, Хаџи Калфа или Ћатиб Челебија, турски географ XVII века о Балканском полуострву (Споменик Српске краљевске академије, Београд 1892, VIII, 66). Турски текст (Rumili ve Bosna) нисам имао на расположењу.

[15]) Обрада Вудманија, Загреб, 1887—1891, III, 583.

[16]) Српске народне пјесме (Вука Стефановића Караџића), Београд, 1932 (IV државно издање) стр. 537 (Порча од Авале и Змајогњени Вук).

[17]) Вид. »Политика«, Београд, 26 марта 1933 год., стр. 11.

[18]) Ст. Станојевића: Народна енциклопедија Срба, Хрвата и Словенаца, Београд (без датума), I, 101.

[19]) Српски рјечник, III издање. Београд 1898, стр. 1, а према њему и Dr. F. Iveković — Dr. Ivan Broz, Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, 1901, I, 373.

[20]) La Grande Encyclopédie, Paris, (sans date), IV, 837.

[21]) Вук, Рјечник, стр. 1; Будмани, Рјечник, III, 583; Ивековић—Броз, Рјечник I, 373; Хамдија Крешевљаковић, Кулен-Вакуф, Сарајево, 1935, стр. 4, 5, 9, 17.

[22]) Вид, Турске и друге источанске речи у нашем језику (Гл. срп. уч. друштва, 1894, књ. 59, стр. 8). Према Речнику — именику места Краљевине Југославије од Влад. Маринковића (Београд 1930 г., стр. 48) постоје још два села Авале, једно у општини буковачкој, среза бос. петровачког а друго у општини Љуљачкој, среза Гружанског.

београдског Универзитета Павле Поповић ми је причао, да је на то име наишао негде и у Далмацији. Коначно не заборавимо, да и једна наша позната агенција у Београду носи име: Авала, као и неколико других престоничких институција.

Иако је још у предисториско и римско доба постојало насеље[23]) на Авали, утврђење, које се пре доласка Турака звало Жрнов, датира из српских времена[24]).

Већ у почетку, Турци су тачно проценили важност једне такве стратегиске тачке при нападу на Београд. Године 846 по хиџри (1442), за владе султана Мурата II, Жрнов осваја бејлер-беј Шихабуддин паша и на темељима некадашње српске тврђавице подиже велико утврђење које — како је већ раније поменуто — беше прозвано Хавâлом. То нам сагласно тврде: Нишанџи Мехмед-паша[25]), и анонимни »Тарихи Мунтахаб«[26]). Да је те године Авалу сазидао одиста Шихабуддин-паша, сведоче нам и још раније цитиране две анонимне хронике[27]). Томе у прилог говори и шејх Ахмед Ашики[28]), који је са султаном Муратом II био под Београдом на пролазу у Угарску, и коме султану приписује зидање Авале. Али, то уствари није било 846/1442, него две годние раније, 1440 године.

По В. Карићу[29]), већ 1443 године, а по К. Јиречеку 1444 г.[30]) Турци су изгубили Авалу. О томе је тешко наћи података, јер колико ми је познато, турска врела о томе потпуно ћуте, изузев Евлија Челебије, који тврди да су Срби заузели Авалу за време рата са Тамерланом (Сијахатнама, VI, 101, 105). Али о њезином презиђавању и поправљању године 861 (1456—7)[31]) за султана Мехмеда II говоре већ и турска врела, противно наводу Јиречека да је она дефинитивно прешла у турске руке тек 1459 г.[32]) Додуше скоро сва та врела, која говоре о зидању, презиђавању, оправљању или чак освајању Авале по Мехмеду II, не помињу да ју је пре тога Мурат II уопште био заузео.

---

23) Народна енциклопедија Срба, Хрвата и Словенаца од Ст. Станојевића, Београд (без датума) I, 101.

24) Ibid., I, 101, La Grande Encyclopédie, IV, 837 (... »une forteresse qui parait avoir été construite par les despotes serbes vers la fin du moyen-âge«).

25) Тарих, стр. 154.

26) Фолио 52 (verso).

27) Тарих, фолио 57 (verso) и Китаби таварихи âли Осман, фолио 42 (verso).

28) Ашик-паша-заде, Тарих, Истанбул 1332 (1914), стр. 150.

29) Србија, опис земље, народа и државе, Веоград 1887, стр. 679.

30) Историја Срба, превод Јована Радоњића, Београд 1923, IV, 92.

31) По Нар. енц. (I, 101), као и М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд, 1876 (стр. 65), то је било 1458 године.

32) Историја Срба, IV, 92.

По Хаџи Халифи[33]), султан Мехмед II сазидао је Авалу. Евлија Челеби[34]), говорећи о освајањима Мехмеда II и неуспелој опсади Београда неким чудним случајем *заузеће* Авале пење чак у 880 (1475) годину. Али, није искључено, да је то просто типографска погрешка јер већ у VI свесци свог дела (Дери Сеадет 1318/1900 стр. 105) и он наводи да ју је 846/1442 освојио Гази Порча по наређењу Мехмеда II. Карачелеби-заде Абдул-Азиз[35]) задржава датум 861 (1456—7), али раније цитирана »Историја султана Мехмеда II освајача Истанбула«[36]), помиче за једну годину касније зидање »одбранбене тврђаве Хавâле по Мехмеду II«.

Изгледа да ће бити посве тачна тврдња Ашикија,[37]) да је Авалу утврдио и појачао велики везир султана Мехмеда II, стварни освајач Цариграда и Босне, Махмуд-паша Анђеловић (Абоговић) из Крушевца, године 861 (1456—7). У томе га, уосталом, подупире и Едирневи[38]).

Иако цитирани турски извори не дају сасвим јасну слику о заузимању Авале и подизању утврђења, ипак би се, уз незнатне логичне коректуре, могла ствар овако претставити:

За владања Султана Мурата II, године 844/1440, Авалу је заузео беглербег Шихабудин-паша и на њој подигао утврђење. Међутим доцније, за време Тамерлановог »инцидента« Турци губе Авалу док је Гази Порча »са својих четрдесет витезова« поново не освоји за владе султана Мехмеда II. Неки мисле да је Авала остала у српским рукама до 1448 год., када су је Турци поново заузели уз остале градове Деспотовине[39]). Године 861/1456—1457, град је поправио и утврдио Махмуд-паша Анђеловић (Абоговић) из Крушевца[40]), први везир из наших крајева, познат под песничким именом »Адни«.

Падом Београда у турске руке, Авала је, углавном, за њих одиграла улогу, која јој је првобитно била намењена и од тада је готово уопште више не сусрећемо у турским хроникама. Али је зато налазимо, што је сасвим природно, на другој страни. Њезино име продужује свој живот кроз на-

---

[33]) Пре цитирано дело (Спом. Срп. кр. академије, 1892, VII, 66).

[34]) Сијахатнама, I, 141.

[35]) Ревдату'л-ебрар, фол. 97.

[36]) Фолио 36 (verso).

[37]) Тарих, стр. 150.

[38]) Нухбату'т-таварихи ва'л-ахбар, фол. 120.

[39]) Вид. »Политику«, Београд, од 17-IV-1934 год. (Како је постао и како је опустео град на Авали).

[40]) Едирневи тај догађај ставља у 862/1457—58 год., али и он као и Ашик-паша-заде оправљање и утврђивање града Авале приписују Махмуд-паши, као што је то малочас речено.

родну поезију, кроз коју она постаје идолом заветне идеје општенационалнога ослобођења. Из наручја народне епике Авалу, доцније, прима у загрљај заносна лирска песма.

Народна песма није прећутала ни помен на некадашњега силнога господара Авале, Гази Порчу[41]), који је ту погинуо, чији се гроб, западно од града, донедавно јасно запажао и који Евлија Челеби[42]) с пиететом убраја у места вредна похођења. Господин Мехмед Р. Делић[43]) једном приликом учинио је предлог, да се гроб тога чуднога нашега саплеменика обележи и тиме спасе од заборава.

Векови су прошли у неповрат. На Авали су се до данас изређали многи силни господари, још од времена која су претходила Римљанима. Њиховим тврдим споменицима, који су дуго пркосили времену, данас се више ни за траг не зна. Али, брдо Авала и данас, иако у другом руху, гордо бдије изнад великих, ослобођених, пространстава и из дана у дан задобија све већу важност и привлачност. И можда није далеко дан када ће Авала, остваривши пророчанску жељу Карићеву, да стварно буде Београду оно »што је Калемберг Бечу, што је Суперга Турину и Риги Луцерну«[44]).

---

41) Вид. на пр. песму »Порча од Авале и Змајогњени Вук« (Вук Пјесме, I, 604—609), затим А. Олесницки, Још о личности Ђерзелез Алије (Зборник за народни живот и обичаје Јужних Словена, Загреб 1934, књ. XXIX, 2, стр. 52—54).

42) Сијахатнама, V, 384.

43) Вид. »Остаци турских споменика у Београду«, чланак Мехмед Ремзи Делића (»Политика«, Београд, 30 мај 1930 год., стр. 2).

44) Карић, Србија, стр. 679.